

Олександр Буравський
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка
(м. Житомир)

РОЛЬ РИМО-КАТОЛИЦЬКИХ ОРДЕНІВ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

У другій половині XVIII ст. на Правобережній Україні, яка входила тоді до складу Речі Посполитої, активну культурно-освітню роботу проводив орден єзуїтів. До заборони ордену (1773 р.) у Житомирі діяв колегіум [1, с. 155]. Після припинення діяльності єзуїтів освіта в регіоні, як зазначала польська письменниця Олена Рзепецька, зазнала занепаду. Країна залишилася без якісних шкіл, які були віддані під управління царських чиновників [2, с. 6]. Однак основні принципи навчального процесу, започатковані єзуїтами, були перейняті пізніше церковно-православною школою [3, с. 103]. В основу навчально-виховного процесу на Правобережній Україні в першій половині XIX ст. був покладений педагогічний досвід саме єзуїтських шкіл: включення до складу викладацького персоналу класних керівників; перехід учнів до наступного класу на підставі іспитів; тривалість навчання – 190 днів на рік; заборона займатися науками в години, призначені для відпочинку тощо [4, с. 79-82].

1783 року босі кармеліти відкрили й утримували при монастирі школу в Купині. У 1804-1805 навчальному році її відвідувало 14 хлопчиків і 14 дівчаток. У звіті про перевірку монастиря за 1820 р. указано, що в школі навчалося 5 учнів дворянського стану, які студіювали латинську мову, катехізис, арифметику, географію. У 1821 р. навчалося 20 учнів. Школа існувала до закриття монастиря (1832 р.) [5, с. 352-353].

У першій половині XIX ст. на Волині при римо-католицьких монастирях освіту здобувала молодь, яка вивчала риторику, філософію, теологію, а також латинську граматику, фізику, арифметику, музику та літургійний спів. Семінаристів-студентів зобов'язували складати іспити [6, с. 158].

Домініканці на Волині й Поділлі заснували університетські студії при монастирях Луцька 1801-1819 рр., Любара 1813-1814 рр., Кам'янця-Подільського 1814 р. [6, с. 159]. Вони допомагали училищам в Овручі, Чарторийську, Камені-Каширському, Володимирі, Чорнобилі, Ходоркові, Тарговицях [7, с. 53].

На початку XIX ст. помітний вплив на розвиток освіти на Волині мав орден піярів. Зокрема, він утримував Домбровицьке, Заславське, Межиріцьке училища. У цих навчальних закладах переважали вчителі польського походження, ксьондзи та монахи, які формували у своїх вихованців польську національну свідомість [8, с. 148-149].

Так, Межиріцький піярський монастир утримував гімназію, у якій навчалося 130 учнів і працювало 12 учителів, серед яких були ксьондзи й клірики, а також світські вчителі [9, арк. 243].

Заснований членами римо-католицького ордену піярів колегіум у с. Любешові (діяв до 1834 р.) зажив слави елітного закладу. Навчалися тут брати Костюшки, один із яких (Тадеуш) став національним героєм Польщі як ватажок народного

повстання 1794 р. У Любешові практикував хірург, професор Краківської академії Юзеф Черв'яковський. Він працював над дисертацією "Про шляхетність, потребу і вживання хірургії", яка, за свідченням польського історика Романа Мейснера, є "перлиною лікарського красного письменства, у ній відчувався дух Любешівського колегіуму". Колегіум дав Європі цілу плеяду відомих учених, серед яких Казимир Нарбут – автор підручника з логіки. Тут навчався й видатний учений-природознавець Станіслав Юндзілл. У піарських школах значно був розширений обсяг викладання природничих наук. Окрім математики, вивчали загальну механіку, а також фізику разом з астрономією, геологією, біологією, фізичною географією, анатомією та фізіологією. До програм було введено історію, право й географію як окремі предмети. Піари написали у співпраці з іншими науковцями 18 шкільних підручників. При колегіумах закладали ботанічні сади, створювали шкільні театри [10, с. 10].

Наприкінці XVIII ст. значний вплив на культурно-освітнє життя в регіоні мав Бердичівський кляштор босих кармелітів. На доходи друкарні монастиря утримувалися школи в Махнівці та Бердичеві, у яких навчалося близько тисячі учнів. У друкарні видавався й перевидавався підручник із російської мови для польських шкіл із додатком польсько-російського й російсько-польського словничка. 30 червня 1844 р. за наказом російського імператора для відвернення зловживань типографія була закрита. З таких же мотивів була ліквідована друкарня Луцького домініканського монастиря [11, арк. 1, арк. 7].

У 1803-1831 рр. при монастирі бернардинів у Житомирі діяла початкова школа, де готували дітей до навчання в міській середній школі [12].

Отці-кармеліти опікували парафіяльну школу в м. Аннополі (Острозький повіт), у якій навчалося (1825 р.) 50 хлопчиків. У парафіяльній школі домініканців у м. Старокостянтинові (1825 р.) початкову освіту здобувало 26 дітей, двоє з них були православними [13, арк. 2, арк. 118].

Після придушення польського національного повстання 1830-1831 рр. "епоха польської освіти" поступилася новій добі – російській [14, с. 135].

31 жовтня 1836 р. Міністерство освіти заборонило навчати дітей польською мовою в парафіяльних школах [15, арк. 1-7].

Узагальнюючи сказане вище, потрібно зазначити, що наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. римо-католицькі ордени (єзуїтів, домініканців, кармелітів, бернардинів, піярів та ін.) значною мірою сприяли розвитку освіти на Правобережній Україні. Основні принципи навчального процесу, започатковані єзуїтами, були запроваджені згодом у російській православній школі.

На кошти римо-католицьких монастирів діяли безоплатні школи для бідних, відкривалися й утримувалися гімназії, училища, у яких навчалися діти не лише римо-католиків, але й православних батьків. У цих навчальних закладах працювали переважно ксьондзи й монахи, які мали ґрунтовну освіту. Їхні вихованці ставали відомими вченими.

Отже, у першій половині XIX ст. російський уряд на Правобережній Україні впроваджував політику русифікації у сфері освіти й утверджував авторитет Російської Православної Церкви.

Література:

1. Ярмошик І. Історія міста Житомира, селищ Чуднова, Слободища у висвітленні польських дослідників першої половини XIX ст. Міхала Балінського й Тимотеуша Ліпінського / І. Ярмошик // Волинські історичні записки : Збірник наукових праць. – Т. 2. – Житомир : Полісся, 2009. – С. 151-156.

2. Rzepecka Helena. *Ojczyzna w pśmie i pomnikach* / H. Rzepecka. – *Wydanie Pierwsze. – Tom II. – Poznań-Warszawa: E. Wende i Ska, 1911. – 385 s.*
3. *Історія релігій в Україні : У 10 т. // Редкол. : А. Колодний (голова) та ін. – Т. 4. : Католицизм // За ред. П. Яроцького. – К.: Світ знань, 2001. – 598 с.*
4. Андреев А.Р. *История ордена иезуитов. Иезуиты в Российской империи : XVI – начало XX в. / А.Р. Андреев. – М. : Русская панорама, 1998. – 256 с.*
5. Benignus Józef Wanat. *Życie i działalność Karmelitów Bosych w diecezji Kamieniecko-Podolskiej w latach 1622–1866 // Biblioteka Historyczna Archiwum Metropolii Lwowskiej Obrządku Łacińskiego w Krakowie. – Seria B. – Tom 4. – Redaktor naukowy ks. Józef Wólczański, Kraków-Kamieniec Podolski 2001. – 511 s.*
6. Piotr Paweł Gach. *Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914. Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. – Lublin, 1999. – 675 s.*
7. Білоусов Ю. *Київсько-Житомирська римо-католицька єпархія : Історичний нарис / Ю. Білоусов. – Житомир, 2000. – 314 с.*
8. Бабійчук В. В. *Польський фактор в освіті Волині в першій половині XIX ст. / В. В. Бабійчук // Бердичівщина: поступ у третє тисячоліття: Наук. збірник “Велика Волинь”: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Т. 22. – Житомир : М.А.К, 2001. – С. 147-155.*
9. *Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської області), ф. 178, оп. 6, спр. 1339.*
10. Присяжний Т., Присяжний П. *Орден піярів / Т. Присяжний, П. Присяжний // Волинські губернські відомості. – 2003. – 15 травня.*
11. *Держархів Житомирської області, ф. 90, оп. 1, спр. 20.*
12. *Замкова гора. – 1996. – 1 березня.*
13. *Держархів Житомирської області, ф. 178, оп. 4, спр. 33.*
14. Єршова Л. *Жіноча освіта на Волині в період російсько-польського освітянського двовладдя (1793-1831 рр.) / Л. Єршова // Українська полоністика – Вип. 1. – Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2004. – С. 126-136.*
15. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 789 а, спр. 212.*